

MLADENAČKI DRAMSKI POKUŠAJ MATKA LAGINJE

Josip Bratulić

Matko Laginja (1852—1930), istarski hrvatski društveno-politički radnik, koji je već za života prozvan Ocem Istre, napisao je u mladim danima »igrokaz iz kastavske prošlosti u četiri čina« pod naslovom *Šilo za ognjilo*. Ova kratka pučka komedija napisana je 1881, prvi put prikazivana u Kastvu o pokladama 1882, a kasnije još mnogo puta, sve do naših dana.

Ovaj Laginjin scenski prvenac pobudio je veliku pažnju i oduševljenje naroda iz Kastva i okolice te se kroz nekoliko godina davao i u susjednim mjestima; od njegova objavljivanja 1908. igrokaz su uvježbavale i izvodile amaterske družine u gotovo cijeloj Istri na svečanostima hrvatskih čitaonica. Naša dramska literatura nije djelo posebice zapazila;¹ to je donekle i shvatljivo: *Šilo za ognjilo* izrazito je pučka igra koja se igrala isključivo na seoskim pozornicama, napisana je k tome na čakavskom dijalektu, na kastavskom govoru.

Koje su pobude vodile M. Laginju da napiše igrokaz iz kastavske prošlosti, da igru sam režira, pa čak i da glumi u toj svojoj mladenačkoj pučkoj komediji?

Rad na ovom igrokazu nastavak je Laginjina rada u kastavskoj općini, kamo je došao iz Zagreba početkom 1880. da tu jedinu općinu u hrvatskim rukama spasi kako ne bi pala u ruke talijanašima, da je uredi i osposobi da bude uzor onim seoskim i gradskim općinama za koje će

se Hrvati ubuduće boriti. Uz ovaj težak i odgovoran posao Laginja je odmah počeo okupljati ljude u kastavskoj »Čitalnici«, prvoj koja je u Istri osnovana (1866) i kojoj je — čim je došao u Kastav — postao predsjednikom. Uloga čitaonica bila je ne samo da se u njima knjige čitaju ili posuđuju nego prvenstveno da se ljudi u njima sastaju, da rasprave društvene i političke probleme svoga kraja, općine, župe ili zavičaja, da pročitaju i rasprave novosti iz novina, te da se tako članovi čitaonica politički raspravljaju, a i da se dogovore o budućim akcijama.

Značajno je da je upravo Laginja izvršio zaokret u kastavskoj čitaonici, te su se u nju ugledale i druge čitaonice po Istri. Stari naziv »Čitalnica« izmijenio je u »Hrvatska čitaonica«, a članovi su mogli postati, tj. dolaziti, čitati i sudjelovati u društvenom životu, svi oni koji su to htjeli ili željeli.

Rad u »Čitalnici« odvijao se prvenstveno u njegovanju glazbe, pjevanja i recitiranja; dolaskom M. Laginje u kastavskoj »Hrvatskoj čitaonici« započinje rad s diletantskim drušinama. U pusne dane (tj. o pokladama, upravo 4. II 1880) on prikazuje sa svojom družinom pučku igru *Novci za diplomu*, u kojoj tada igraju samo muška lica; slijedeće godine (upravo 23. II 1881) Laginja režira komediju Janka Jurkovića *Kumovanje*; sada prvi put glume uz 6 muškaraca i 3 žene. Jedna od njih je majka Milana Marjanovića (koji je tada bio dijete od 2 godine). Bio je to zaista nesvakidašnji događaj i za Kastav i za Kastavštinu da se na pozornici pojavljuju i žene-glumice.^{1a}

Kad je Laginja vidio koliku snagu uvjeravanja i privlačnost neposrednosti posjeduje riječ izgovorena s pozornice, dao se i sam na pisanje komedije iz kastavske prošlosti. O pojedinim značajnim događajima kastavske povijesti svijest Kastavaca bila je živa i jaka, bez obzira što su se pojedini događaji zbili davno, pred više od 100 ili 150 godina, te je zato trebalo izabrati neki poseban, manje poznat događaj koji će imati specifičnu poruku i težinu kritike suvremenog društva i prilika. Naravno, najznačajniji događaj kastavske prošlosti — onaj kad su Kastavci utopili kapitana Morelija, i kod toga svi sudjelovali, pa čak i stara Mare koja je kapitana »badnula z preslicu«, nije mogao biti prikazan na pozornici: jedno stoga što se takav motiv ne bi mogao obraditi kao pučki igrokaz s elementima komedije, ili čak farse, a drugo zato što bi sadržaj takva komada, s neskrivenom simpatijom za počinitelje zločina, buntovne Kastavce, bilo nemoguće prikazati a da se ne umiješa cenzura. Zato je Laginja izabrao ležerniji, jednostavniji motiv, koji se u jednoj tematskoj

varijanti javio već u njegovim *Istarskim pričicama* koje su izlazile u Šenoinu »Vijencu« tokom 1879. i 1880. To je motiv njegove 4. pričiće, gdje se opisuje kako se mladići uključuju u društvo »frajara«, ali s tek navršenom 20-om godinom, a i to nakon što su društvu »frajara« platili vino prethodne nedjelje. Netko tko bi takav običaj, »postavu«, prekršio, ili bi bio iz kojega drugog kraja ili župe, morao je računati na različite neugodnosti, od kojih je ta da bude pretučen bila najblaža. U četvrtoj pričići glavni »frajar« i organizator tučnjave Toma Kovačić branio se na sudu čak u Trstu da u Kastvu takav običaj vrijedi koliko i carska naredba.

Glavni junak četvrte pričiće jest Toma Kovačić: »On ne zaspi ni jednoga časa kada treba na posao, a ipak je prvi frajar našega sela.«² U istoj se pričići govori o »županovoj Anici«, koja znade ložiti oganj kao nijedna druga, a to »služi na čast ženskoj glavi«. Laginja je u svom igrokazu glavnim licima izmijenio imena, ali elementi osnovnoga sižea su ostali: glavni frajar je Bežinić, sudac kastavski zove se Tomašić (u pričići je frajar *Toma Kovačić*), glavni ženski lik je Anica, Tomašićeva nećakinja.

Laginja je u pisanju svoje pučke komedije *Šilo za ognjilo* krenuo od tradicije koja je tada bila općenito prihvaćena i obilno korištena. On nije mogao uspostaviti u tako kratkoj pučkoj igri pravi odnos među licima, odnosno voditi radnju koja bi u svakom trenutku bila jednostavna i vodila prema nekoj kulminaciji; već od samoga početka miješaju se elementi komedije likova i komedije situacije.

Siže zapleta Laginja je prenio u godinu 1743, kad u Kastav dolazi obavijest o vojnoj obvezi i za krajeve koji do tada nisu poznavali taj namet. U isto vrijeme na placu se »kljiča« i naredba kapitana kastavskoga Jurja Vlaha da se skрати zvonik župne crkve svete Jelene »za celeh sežanj sedam«,³ te se ove dvije poruke *kljiča* miješaju u punoj grotesknosti. Već u drugom prizoru, u razgovoru što ga vode dvojica mladića, Gržan i Bežinić, dolazi do prvih elemenata zapleta: obojica mladića zadirkuju suca Tomašića da se sakrio u dimnjak kad se sva Kastavština pobunila »pak su kapitana va Lokvu hitili«.⁴ Ta je uvreda povod da se sudac Tomašić nastoji riješiti takvih svjedoka koji mu predbacuju kukavičluk.

U drugom činu radnja se odvija u kući suca Tomašića: razgovor se vodi između domaćina i vojničkog kapetana Vojvodića. Sudac Tomašić nastoji uvjeriti Vojvodića da pročisti Kastavštinu od različitih bundžija, prvenstveno od takvih kakav je Bežinić. U tome ga — preko volje — potpomaže i njegova nećakinja Anica, da bi iz vojske mogli izvući Jova-

nina, sučeva sina, koji se morao vratiti iz Rijeke jer se svijet počeo buniti da »kmetski sini« moraju u vojsku »a sučev Jovanin se v Reke va koleje s kastavskemi piščenci zaklada«. Vojvodić govori štokavski, kao graničar; on se odmah zagleda u Anicu, sučevu nećakinju. Kad dođe Jovanin, Vojvodić mu upućuje nekoliko zagrižljivih primjedbi na račun držanja, škole i ponašanja. A za sebe (ili upravo za gledaoce!), kako je u ondašnjem naivnom dramaturškom postupku bilo uobičajeno, primjećuje: »Jao si ga narodu ako budeš iznutra crn, kao što si izvana!« Jovanin nastoji govoriti s Vojvodićem talijanski, a i njegov otac, sudac Tomašić, tome povlađuje i takav postupak odobrava govoreći ponosito: »Ja, znate, gospodin komandant, moj Jovanin je već skoro pozabil hrvatski, zač ti naši šuperiori va koleje se latinski i talijanski uče. A borme, ki će ča više bit, mora i nemški štronjcat.« No, takvo rezoniranje ne nalazi u Vojvodića opravdanje, i on narodski odbrusi: »Baš ste dobro rekao da su šuperiori, jer da nisu šupi (tj. glupi, šaljivi), ne bi tako radili.«⁴

Kad Vojvodić i Jovanin započnu usiljeni razgovor, na talijanskom jeziku, toliko da Vojvodić pokaže da i on zna talijanski, Vojvodić održi Jovaninu poduku da se svoga, hrvatskoga jezika ne smije stidjeti, niti ga zapustiti. A zatim je započela rasprava o jezicima, i primjedba suca Tomašića da i on zna nešto talijanski: »Va ime Isusovo! Zač i ja nekoliko, bimo rekli, parolan. Ma su tulike besedi hrvatske, samo su malo naružene. Na primjer mi rećemo kada nam krov ne valja, da kapa, a Talijan reće barete 'kapa'!« na što i Vojvodić odvrća, na način *comme-dije dell' arte*: »Jest, Boga mi! Mi kažemo Pero čovjeku koji se zove Petar, a Talijan reće 'pero' kruški!«⁵

Vojvodićeva poštapalica »Jest, Boga mi!« veza je ove Laginjine igre s Grgom iz Freudenreichovih *Graničara*; ali ovdje, kod Laginje, Vojvodić je i ona veza koja je Laginju i njegove istomišljenike vezivala s njegovim političkim učiteljem, također graničarom, Antom Starčevićem. A osim toga, ovdje Vojvodić nastupa ne samo kao vojni kapetan, nego i kao učitelj: zato je njegov jezik jedar, odrešit, ali i slikovit; po potrebi Vojvodić u svoj govor umeće i deseterac: »Nije sablja za popa i fratra, već krunica i križ ispod vrata« (a to su Kačićevi stihovi), izrečen kao ironična primjedba na Jovanina, isusovačkog učenika.

Kad su kod Vojvodića uredili da Jovanin ne ide u vojsku, jer da je nekako bez volje, a k tome — kako bi rekao Tomašić — »Sada je već va prvog klase od fažologije« (što, naravno, znači: filozofije), svi su zadovoljni: sudac Tomašić što je sina izbavio vojske, a Vojvodić jer misli da

je našao put do Anice, Tomašićeve nećakinje. Upravo nakon toga, čim Vojvodić ode, Anica priznaje da voli Bežinića, koga je ujak toliko ocrnjivao i ružio pred Vojvodićem.

U trećem činu središnji je vizualni događaj vježba mladih regruta to se dešava na trgu, pred mnogo ljudi. Vojvodić podučava mlade vojnike njemačkoj komandi, a oni odgovaraju kako su shvatili, što naravno izaziva buru smijeha kod gledalaca. Uz to Vojvodić ističe pred njima graničarsku i hrvatsku hrabrost i lojalnost prema vladaru, Mariji Tereziji, spominjući i legendarnog baruna Trenka.

Cijeli se četvrti čin dešava u kući suca Tomašića: prvi ulazi Bežinić i sakriva se u ormar, zatim dolazi Anica, a nakon nje Vojvodić. Naravno, svi se služe monologom objašnjavajući gledaocima svoje postupke. Vojvodić nakon toga pokušava doznati da li ga Anica voli, pa joj upućuje i direktno pitanje: »Samo mi kazuj, dušice, je li i ti ljubiš mene, kao što te ja volim?«, a na što ona igrajući se naivnim odgovorom odvrća: »To mi ni teško storit, jer nas i va crekva vade: Ljubi iskrajnjega svojga kako samega sebe!«, a s takvim odgovorom, naravno, Vojvodić nije zadovoljan i hoće jasniji dokaz. Upravo kad ga želi izmamiti od Anice, iz ormara skoči Bežinić i razvije se dvoboj — naravno samo riječima — u kojem pobjeđuje Bežinić pozivajući se na domaću tradiciju koja je jače od zakona. Bežinić čak u tom trenutku mijenja svoj uobičajeni govor, i obraća se Vojvodiću književnim jezikom: »A ne znaš li ti da je u nas zakon jači od svih cesarovih zakona, biva da se tuđinac ne smije miješati u naše žene ni djevojke. Ti si vojnik. Kao ni ciganin ne znaš gdje ćeš sutra osvanuti. Pak ti da hoćeš naše ljube zavoditi?...«⁶ Vojvodić je razoružan spoznajom da Anica voli Bežinića, a da je sva igra oko njega bila samo zato da se Jovanin oslobodi vojske. Ali i Vojvodić ima svoju posljednju: uviđa da je izigran, oslobađa Bežinića, a uzima u vojsku Tomašićeva sina Jovanina. To je osveta sucu Tomašiću: šilo za ognjilo.

Već iz ovako shematično prikazanog slika Laginjina igrokaza vidi se da se on nalazi između farse, danas bismo rekli skeča, i pučkog igrokaza. S pučkim igrokazom, kako se ustalio u hrvatskoj književnosti 60-ih godina prošloga stoljeća,⁷ povezuje ga domaći govor, ovdje dapače i dijalekt kraja u kome se radnja dešava, a zatim izbor tematike koja je bitno vezana za domaću sredinu i njene probleme, a ujedno je i kritika nekih domaćih prilika. Jezik Laginjina igrokaza je narodni kastavski govor, duhovit, iskričav, pun domaćih fraza i izričaja, sâm jedna cjelovita dosjetka, i on je ondašnjim gledaocima govorio, vjerojatno, više nego

nama danas, jer je bio odjek i odgovor na ondašnje prilike i ondašnju lokalnu frazeologiju.

Od tekstova koji su na Laginju nesumnjivo djelovali vidljiv je utjecaj Janka Jurkovića u pojedinim dramaturškim postupcima, a zatim je najodsudniji utjecaj Freudenreichovih *Graničara*, upravo središnje glumačko ostvarenje u *Graničarima*: Grga. Jedan dio Grginih karakteristika nalazimo u Vojvodića (čak i uzrečicu: »Jest, Boga mi!), u njegovoj neposrednosti, čestitosti, odrešitosti, ali i nacionalnoj osviještenosti koju prenosi na svoju okolinu; drugi dio Grginih osobina (onih manje pozitivnih, odnosno smiješnih) nalazimo kod suca Tomašića: to je naivnost, izvjesna nepotentnost, upotreba stranih riječi na krivom mjestu, i slično.

Laginjin igrokaz *Silo za ognjilo* duguje dio svoga dramaturškog postupka ondašnjoj dramskoj produkciji. To je i shvatljivo: s jedne strane zato što je kratak, pa je nemoguće u tako kratkom komadu, koji k tome igraju amateri, izgraditi neku suvislu radnju bez dramaturški sumnjivih pomagala kao što je monolog, govor za sebe (odnosno objašnjenje gledaocima); a s druge strane elemente farse najlakše je bilo igrati, kao što su i gledaoci takvu igru najlakše pratili i prihvaćali. To su također u dramaturškom pogledu one niti koje u ovom igrokazu drže na okupu ovu igru lutaka-likova koji nisu uspjeli prerasti u karaktere. Ali tako je tada bilo i u većim i ambicioznijim komadima (npr. u Šenoinoj *Ljubici*).

Laginja je bio autor teksta, režiser i glumac u svojem igrokazu. Vjerojatno su u nastajanju igrokaza (Laginja je igrao ulogu Vojvodića) pojedini likovi dobivali neke nove odlike, već prema uigranosti i darovitosti glumaca, nosilaca uloga. Igrokaz je rastao i prerastao, noseći jedne poruke na početku, a drugačije na koncu igre. Teško bi inače bilo rastumačiti lik Vojvodića i mačuhinski odnos autora prema njemu ako ga on sam nije proširivao, i ujedno igrao. Prvenstveno je — vjerojatno — trebalo pokazati kukavičluk suca Tomašića i smiješnost feudalne uprave koja siječe zvonik crkve sv. Jelene; sudac Tomašić je naivan, ali je sudac; njegov sin je već predstavnik građanske klase koju su u školama iskvarili, te neće više ni da govori hrvatskim jezikom, smatrajući tuđi jezik kulturnijim i boljim. Naravno da kritika ovdje ide i na račun riječkih »ježuvitara«, s kojima su Kastavci bili u vječnoj zavadi, a koji provode takav kriv i naopak odgoj svojih gojenaca. S druge strane, odjek antiklerikalnih stavova — toliko karakterističnih za prvu generaciju pravaša, kao i njihova učitelj A. Starčevića — nalazimo jednako kod

Vojvodića (»Vaša milosti, pater ježuvita! (Za se:) Jao si ga narodu, ako budeš iznutra crn, kao što si izvana.«) kao i kod suca Tomašića, gdje ih inače ne bismo očekivali (»Kloštri se zapiraju, a kastavska kuća je svaku dobu oprta dostojnemu čoveku.«).⁸

U Laginjinu igrokazu kao likovi i karakteri dobro su dramaturški obrađeni: sudac Tomašić, kapetan Vojvodić, a donekle i Anica; pa čak i lik Jovanina dat je uvjerljivo i zaokruženo; najbljeđe je ocrtan lik Bežinića, iako bismo prema razvoju dramske radnje očekivali nešto određeniju osobnost. U tekstu igrokaza toga ne nalazimo.

Šilo za ognjilo je tekst koji je Laginja napisao sa 29 godina, bez velikih iskustava i bez izrazitih književničkih ambicija. Unatoč tome komad se mogao dopasti publici, a igran je često u Istri i prije objavljivanja štampom, te posebice nakon objavljivanja, 1908. godine.⁹ Pojedini likovi mogli su biti i grotesknije izgrađeni, a pojedini momenti dramaturški naglašeniji, već prema prilikama i ukusu režisera (uvijek amatera, domaćih učitelja ili gimnazijalaca Pazinske gimnazije). I ovakav igrokaz kakav nam je ostao fiksiran pismom, odnosno izdanjem, pokazuje kako bi Laginja — da se bio posvetio književnom radu — bio razvio i produbio svoj prirodni dar zapažanja i crtanja karaktera. Ovako, to je ostao mladenački pokušaj, napisan za jednu amatersku družinu, sa prosvjetiteljskim i budničarskim akcentima.

Kad je Laginja, 1906. godine, u svojoj 54. godini, nakon brojnih ljudskih iskustava, nakon mučne karijere borca u prvim narodnim linijama, pisao Ivanu Milčetiću, svome školskom drugu, odgovarajući mu — vjerojatno — na neke upite zapisao: »Vidiš, i ja bih štogod imao reći da me ne tare ljuta radnja za svakdašnji kruh«,¹⁰ izrazio je i svoju tragiku, ali i svoju ljudsku veličinu: veličinu čovjeka koji je svoj talenat utrošio da drugima pomogne, da drugima bude bolje, ljepše, svjetlije.

Zanimanje za pozornicu, odnosno za dramsku književnost, čini se, nije ga napuštalo ni onda kad se kao beskućnik morao iz Pule seliti neznano kuda. Posjedujem Karličevo izdanje Benetovićeve *Hvarkinje*, na kojem stoji zapisano da je knjigu Laginja kupio 14. I 1916. U izdanju se nalazi mnoštvo zabilješki na marginama: Laginja je tekst čitao pažljivo, domišljao se što bi moglo značiti koje mjesto, loše preneseno iz rukopisa ili krivo pročitano, te odaje zaista rijetko pažljiva čitaoca, upravo proučavaoca jednoga staroga dramskog teksta. Ne znači li to da je Laginja Benetovićevu *Hvarkinju* čitao ne kao filolog ili dobronamjerni čitalac,

nego kao što to radi dramaturg ili režiser koji čitajući tekst gleda predstavu u nastajanju?

Zato je pravo da se i ovdje spomene Laginjino ime, bez obzira na tako skromno i nenametljivo djelo koje nam je iz njegove mladosti ostalo.

BILJEŠKE

¹ J. Badalić u Bibliografiji hrvatske dramske i kazališne književnosti, Zagreb 1948, ne spominje uopće Laginju niti njegovo djelo.

^{1a} O djelovanju M. Laginje u Kastvu, kao i o ostaloj njegovoj društveno-političkoj djelatnosti v. *Matko Laginja — o stogodišnjici rođenja Oca Istre, 1852—1952*, posebice članak A. Rubeše *Život i rad Matka Laginje*, str. 13—76.

² Svi citati uzeti su iz izdanja: Matko Laginja, *Istranom*, književna osstavština, priredio Ive Jelenović, Rijeka 1970, Zavičajna biblioteka 3, citat sa str. 49.

³ *Istranom*, str. 106.

⁴ *Istranom*, str. 116.

⁵ *Istranom*, str. 118.

⁶ *Istranom*, str. 134.

⁷ Pogledaj o tome odličnu raspravu N. Batušića *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, u knjizi *Hrvatska drama od Demetra do Šenoe*, Zagreb 1976.

⁸ *Istranom*, str. 122.

⁹ Ćirilo-Methodski koledar za godinu 1908.

¹⁰ Pismo se nalazi u mom posjedu, objavljeno u zborniku *Barban i Barbanština*, Pula 1976.